

УДК 332.3:338.43

О. В. Лазарева,**д. е. н., професор, професор кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1050-7118>****А. Ю. Мась,****Почесний землевпорядник України, старший викладач кафедри управління земельними
ресурсами, Чорноморський національний університет імені Петра Могили****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1140-28-17>****Д. В. Стерлев,****викладач кафедри управління земельними ресурсами,****Чорноморський національний університет імені Петра Могили****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9925-4200>**

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.21.15

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

O. Lazarieva,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management
the Landed Resources, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

A. Mas,

Honorary land surveyor of Ukraine, Senior lecturer of the Department of Management
the Landed Resources, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

D. Sterlev,

Lecturer of the Department of Management the Landed Resources,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

SUSTAINABLE LAND USE AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE POST-WAR PERIOD

Метою статті є обґрунтування напрямків ведення сталого землекористування та орієнтирів розвитку економіки сільських територій у післявоєнний період.

В процесі дослідження визначено основні напрямки сталого землекористування, які сприяють відновленню еколого-економічного середовища для ведення господарської діяльності на землі, такі як використання новітніх агротехнологій, покращення стану пошкоджених ґрунтів, проведення комплексу заходів з очищення стічних вод та атмосферного повітря, ведення супутникового моніторингу полів, збільшення обсягів електрогенерації з відновлювальних джерел енергії, залучення інвестицій у економічно важливі проекти сталого землекористування, відновлення або створення стійких та екологічно чистих систем виробництва, підтримка екологічно безпечних проектів та стійких методів виробництва, відновлення внутрішнього ринку праці, поверненню спеціалістів з-за кордону.

Визначено орієнтири для відновлення та розвитку сільських територій, такі як є диверсифікація виробництва та ведення різноманітних видів діяльності на землі, розбудова (або ж відновлення) туристичного потенціалу сільських територій, розвиток економіки сільських територій за рахунок формування агропродовольчих ланцюгів, розвиток інфраструктури села, модернізація чи оновлення інфраструктури сільських територій, покращення їх благоустрою, підвищення комерціалізації сільського населення для організації певних видів діяльності на селі.

The article states that the revival of land use on the basis of sustainability in the post-war period is absolutely necessary from the point of view of restoring the destroyed production facilities, updating at least the production potential of rural areas to the pre-war level.

The purpose of the article is to justify the direction of sustainable land use and the guidelines for the development of the economy of rural areas in the post-war period.

In the process of research, the main directions of sustainable land use, which contribute to the restoration of the ecological and economic environment for conducting economic activities on land, have been determined. It was found that the main ones are the use of the latest agricultural technologies, improvement of the condition of damaged soils, carrying out a complex of measures for the purification of wastewater and atmospheric air, conducting satellite monitoring of fields, increasing the amount of electricity generation from renewable energy sources, attracting investments in economically important projects of sustainable land use, restoring or creating sustainable and ecologically clean production systems, supporting environmentally safe projects and sustainable production methods, restoring the domestic labor market, returning specialists from abroad.

It was found that the proposed directions of sustainable land use in the post-war period will ensure a more sustainable restoration of territories, establishment of production, progressive development of the economic space.

Guidelines for the restoration and development of rural areas have been determined, which will ensure sustainability and balance of resource potential and production efficiency.

It was established that the main ones are the diversification of production and the conduct of various types of activities on the land, the development (or restoration) of the tourist potential of rural areas, the development of the economy of rural areas due to the formation of agro-food chains, development of the infrastructure of the village, modernization or renewal of the infrastructure of rural areas, improvement of their landscaping, increasing the commercialization of the rural population for the organization of certain types of activities in the village.

Ключові слова: стале землекористування, економіка сільських територій, ґрунт, система виробництва, соціально-економічний стан, диверсифікація, туристичний потенціал.

Key words: sustainable land use, economy of rural areas, soil, production system, socio-economic condition, diversification, tourist potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підписана у 2014 році Угода про асоціацію з Європейським Союзом започаткувала ключові реформи в напрямку модернізації довкілля, енергозбереження та розв'язання екологічних проблем [1]. Можливість вирішення завдань Плану відновлення відповідно до Євроінтеграційного напрямку поставило на порядок денний інтеграцію екологічної складової до реформ та проєктів з відновлення, які передбачають забезпечення сталого розвитку.

Проте російська агресія, що має місце нині, внесла свої негативні наслідки до цього. Так, станом на червень 2024 року знищено сільськогосподарську техніку на суму майже 5,8 млрд доларів, зруйновано тваринницькі ферми на понад 250 млн доларів [2]. Непрямі втрати за обсягом виторгу у сільському господарстві складають 83,1 млрд доларів [3]. Вартість знищених активів аграрного сектору внаслідок війни становить близько 10,3 млрд доларів [4, с. 4]. Тож відродження землекористування на

засадах сталості у післявоєнний період є вкрай необхідним з точки зору відновлення зруйнованих виробничих потужностей, оновлення хоча б до довоєнного рівня виробничого потенціалу сільських територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вдаючись до аналізу наукових публікацій щодо питань сталого землекористування, можна побачити, що дана проблематика досить широко окреслена у науковій літературі. Так, наприклад, Васильєва Т.А. [5, с. 249-250] вивчила основні пріоритетні напрямки розвитку сталого землекористування в Україні. Новаковська І.О. [6, с. 412] розкрила ключові аспекти невідповідності поточних практик землекористування принципам сталого розвитку. Хаустова Є.В. та Трушкіна Н.В. [7, с. 222—227] дослідили міжнародний досвід розвитку системи сталого землекористування. Третяк А.М. [8, с. 14] стале (збалансоване) землекористування досліджує крізь призму співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами розвитку землекористування. Ду-

дяк Н.В. [9, с. 283] основні напрямки сталого землекористування вбачає з урахуванням взаємодії таких основних напрямків як оптимізація галузевої структури сільського господарства та оптимізація просторового і географічного розміщення сільськогосподарського виробництва. Грещук Г.І. [10, с. 27—28] досліджує аспекти нормативно-правового регулювання сталого використання земель сільськогосподарського призначення. Івашків І.М. [11, с. 128] здійснила оцінку рівня землекористування в Україні та країнах Європи крізь призму сталого розвитку. Їхні праці, безперечно, заслуговують на увагу, проте актуальним на сьогодні є обґрунтування перспектив сталого землекористування як основного фактору розвитку сільських територій, що і зумовило вибір теми дослідження, окреслило її мету та основні завдання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування напрямків ведення сталого землекористування та орієнтирів розвитку економіки сільських територій у післявоєнний період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відомо, що сталий розвиток економіки сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє природне середовище. Але негативний вплив війни на бізнес, інфраструктуру, оточуюче середовище, стан довкілля тощо вніс свої корективи. До того ж досягнення цілей сталого розвитку опинилось під загрозою. Тому у післявоєнний період важливим є зосередження зусиль на виокремленні напрямків сталого землекористування, які б сприяли відновленню еколого-економічного середовища для ведення господарської діяльності на землі.

Так, слушним є використання агротехнологій, що включають глибокий обробіток землі для вирівнювання її поверхні та покращення стану пошкоджених ґрунтів. Передусім такі заходи спрямовані на поліпшення агрофізичних властивостей ґрунту та збільшення потужності кореневмісного шару.

Враховуючи той факт, що хімічне забруднення ґрунтів, яке зумовлено вибухами та хімічним впливом, суттєво впливає на умови росту та розвиток кореневої системи рослин, потребує необхідності проведення комплексу заходів з очищення стічних вод та атмосферного повітря. Це є можливим завдяки висіву культур, що мають високий винос забруднювачів та значну біомасу. Крім того, вирощуван-

ня культур (рис, сочевиця, капуста, коноплі), що виносять з ґрунту свинець, кадмій, мідь та цинк, а також а також запобігають руйнації біологічної складової ґрунту, сприяє покращенню стану довкілля та попереджає ерозію ґрунтів.

Незаперечним є факт, що ведення супутниково моніторингу полів дозволяє виявити проблемні ділянки завдяки дії високочастотних даних, а також оцифрувати земельні ділянки, що зазнали впливу воєнних дій. Крім того, дані супутникового моніторингу дозволяють визначити необхідну кількість внесення засобів захисту, а також мікроелементів, що сприятимуть підживленню рослин.

Збільшення обсягів електрогенерації з відновлювальних джерел енергії, а також в цілому підвищення рівня енергоефективності сприятиме відновленню економічної стійкості господарств як і нині, так і у післявоєнний період. Відновлювальна енергоенергетика дозволить в цілому зменшити навантаження на ресурсну базу та знизити ресурсозатратність виробничих потужностей, що матиме економічну цінність, особливо у післявоєнний час. Крім того, використання відновлювальних джерел енергії сприятиме сталому розвитку міст та сіл.

Не менш важливим є фінансовий аспект сталого землекористування. Наприклад, залучення інвестицій у економічно важливі та необхідні проекти сприятимуть як і досягненню економічної продуктивності, так і зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Крім того, зниження шкідливого впливу на екосистему дозволить підвищити фінансово-економічну стійкість фінансового сектору, сприяючи його поступовому післявоєнному відновленню.

Відновлення або ж створення в районах, де наразі є це можливим, стійких та екологічно чистих систем виробництва дозволить досягти розвитку сільських територій, сприятиме веденню агробізнесу для забезпечення сталого розвитку.

Підтримка науково-дослідних проєктів, які передбачають дослідження та впровадження екологобезпечних та стійких методів виробництва дозволять підвищити продуктивність виробничих потужностей, забезпечити конкурентоспроможність виробництва та сприятимуть більш оперативному відновленню продуктивного потенціалу.

Як відомо, зумовлена воєнним станом примусова міграція людського капіталу, а також збільшення кількості безробітних в певній мірі ускладнили соціально-економічний стан країни та призвели в певній мірі до "відтоку" досві-

дчених кваліфікованих спеціалістів. До того ж внаслідок напливу внутрішньо переміщених осіб або ж внаслідок транзиту переселенців до країн Європи підвищилась соціальна напруга з боку приймаючої сторони, загострилась дестабілізація соціально-економічного стану приймаючих територій. Тож необхідним має бути відновлення бізнесу, інфраструктурних потужностей, що сприятиме відновленню внутрішнього ринку праці, поверненню висококваліфікованих спеціалістів з-за кордону.

Зазначені напрямки ведення сталого землекористування після війни для наочності представлені на рис. 1.

Окреслені перспективні напрямки ведення сталого землекористування у післявоєнний час забезпечуватимуть більш стійке відновлення територій, налагодження виробництва, поступальний розвиток економічного простору.

Не менш важливим для відновлення та розвитку сільських територій є дотримання певних орієнтирів, які забезпечуватимуть сталість та збалансованість ресурсного потенціалу, а також ефективність виробництва.

На нашу думку, такими орієнтирами можуть бути:

- диверсифікація виробництва та ведення різноманітних видів діяльності на землі, що при збалансованому та правильному веденні господарської діяльності сприятиме підтримці місцевих ініціатив для розвитку підприємництва;

- розбудова (або ж відновлення) туристичного потенціалу сільських територій дасть змогу ефективно використовувати місцеві ресурси, надавати туристичні послуги, сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу у сільській місцевості;

- відновлення та розвиток економіки сільських територій за рахунок формування агропродовольчих ланцюгів з інтеграцією у них малих форм господарювання, що працюють на селі, забезпечуватиме створення додаткових робочих місць, і як наслідок, підвищення зайнятості та рівня доходів сільських жителів;

- розвиток або ж відновлення інфраструктури села, модернізація чи оновлення транс-

Рис. 1. Напрямки ведення сталого землекористування у післявоєнний час

Джерело: сформовано авторами.

портної, інженерної, інформаційної та комунальної інфраструктури сільських територій (можливо за рахунок спонсорських коштів або грантових програм чи довгострокових кредитів) у повоєнний період теж сприятимуть підвищенню рівня якості життя сільського населення та підтримці привабливих місцевих ініціатив для розвитку підприємництва;

- покращення благоустрою сільських територій дасть змогу поліпшити умови життя на селі, сприятиме підтримці ведення сталого виробництва на землі, покращенню середовища проживання сільського населення;

- підвищення комерціалізації сільського населення для організації певних видів діяльності на селі дасть змогу як активізувати самозайнятість сільського населення, так і створить умови для підвищення якості та конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності.

Дотримання вище перелічених орієнтирів (рис. 2) сприятиме збалансованому сталому розвитку сільської місцевості, сільських територіальних громад, а також економіки сільських територій країни.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

В процесі дослідження обґрунтовано напрямки ведення сталого землекористування у післявоєнний час. Встановлено, що основними

з них є такі, як використання новітніх агротехнологій, покращення стану пошкоджених ґрунтів; проведення комплексу заходів з очищення стічних вод та атмосферного повітря; ведення супутникового моніторингу полів; збільшення обсягів електрогенерації з відновлювальних джерел енергії; залучення інвестицій у економічно важливі проекти сталого землекористування; відновлення або створення стійких та екологічно чистих систем виробництва; підтримка екологобезпечних проєктів та стійких методів виробництва; відновлення внутрішнього ринку праці, поверненню спеціалістів з-за кордону.

Обґрунтовано, що важливими орієнтирами для розвитку економіки сільських територій у післявоєнний час є диверсифікація виробництва та ведення різноманітних видів діяльності на землі, розбудова (або ж відновлення) туристичного потенціалу сільських територій, розвиток економіки сільських територій за рахунок формування агропродовольчих ланцюгів, розвиток інфраструктури села, модернізація чи оновлення інфраструктури сільських територій, покращення їх благоустрою, підвищення комерціалізації сільського населення для організації певних видів діяльності на селі.

Поетапне виконання окреслених напрямків сталого землекористування, а також дотримання орієнтирів розвитку економіки сільських територій сприятиме досягненню збалансованого розвитку сільських у післявоєнний період.

Подальші дослідження слід зосередити на обґрунтуванні новітніх горизонтів розвитку землекористування з врахуванням європейських перспектив.

Література:

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи "Екологічна безпека". Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. 108 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).

2. Прямі збитки агросектору України за два роки війни становлять понад 10 млрд доларів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-econo->

Рис. 2. Орієнтири розвитку економіки сільських територій у післявоєнний період

Джерело: сформовано авторами.

[my/3876300-prami-zbitki-agrosectoru-ukraini-za-dva-roki-vijni-stanovlat-ponad-10-milardiv-visockij.html](https://3876300-prami-zbitki-agrosectoru-ukraini-za-dva-roki-vijni-stanovlat-ponad-10-milardiv-visockij.html) (дата звернення: 17.10.2024).

3. Велика війна: непрямі втрати України оцінюються в 1,5 трлн доларів. URL: <https://skilky-skilky.info/velyka-viyna-nepriami-vtraty-ukrainy-otsiniuiutsia-v-1-5-trln/> (дата звернення: 17.10.2024).

4. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. Центр досліджень продовольства та землекористування. 32 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

5. Васильєва Т.А. Стале аграрне землекористування в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". № 1. 2021. С. 244—253. URL: https://visnyk.fem-sumdu.edu.ua/issues/1_2021/27.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

6. Новаковська І.О. Столичне землекористування: проблеми та шляхи їх вирішення згідно з концепцією сталого розвитку. Наукові інновації та передові технології. Серія "Управління та адміністрування", Серія "Право", Серія "Економіка", Серія "Психологія", Серія "Педагогіка". № 11 (25), 2023. С. 404—413. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/6285/6318> (дата звернення: 17.10.2024).

7. Хаустова Є.В., Трушкіна Н.В. Забезпечення сталого та раціонального землекористування: міжнародний досвід та українські реалії. Бізнес-Інформ. № 1. 2024. С. 218—234. URL:

https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-218_234.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

8. Третяк А.М., Третяк В.М., Трофименко П.І., Прядка Т.М., Трофименко Н.В. Стале (збалансоване) землекористування: понятійний базис та методологія інституціалізації. *Агросвіт*. № 24. 2021. С. 11–22. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/24_2021/3.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

9. Дудяк Н.В. Стале землекористування як складова розвитку аграрного сектору національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. № 20. 2022. С. 281–285. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/48-2.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).

10. Грещук Г.І. Нормативно-правове регулювання сталого використання земель сільськогосподарського призначення. *Вісник економічної науки України*. № 1 (42). 2022. С. 26–31. URL: <http://www.venu-journal.org/download/2022/1/04-Hreshchuk.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).

11. Івашків І.М. Економічний механізм землекористування в європейських країнах в умовах сталого розвитку. *Економічний аналіз*. Том 31. № 4. 2021. С. 125–133. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/2310/6565657114> (дата звернення: 17.10.2024).

References:

1. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War (2022), "Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Environmental safety", available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf> (Accessed 17 October 2024).

2. Visochky, T. (2024), "Direct losses of the agricultural sector of Ukraine during the two years of the war amount to more than 10 billion dollars", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3876300-prami-zbitki-agrosektoru-ukraini-za-dva-roki-vijni-stanovlat-ponad-10-milardiv-visockij.html> (Accessed 17 October 2024).

3. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine (2024), "The Great War: Ukraine's indirect losses are estimated at \$1.5 trillion", available at: <https://skilky-skilky.info/velyka-viyna-nepriami-vtraty-ukrainy-otsiniuiutsia-v-1-5-trln/> (Accessed 17 October 2024).

4. Neyter, R., Zorya, S. and Mulyar, O. (2024), "Damages, losses and needs of agriculture due to

full-scale invasion", Center for Food and Land Use Research, available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 17 October 2024).

5. Vasilieva, T.A. (2021), "Sustainable agricultural land use in Ukraine: problems and development prospects", *Visnyk SumDU. Seria "Ekonomika"*, vol. 1, pp. 244–253, available at: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/1_2021/27.pdf (Accessed 17 October 2024).

6. Novakovska, I.O. (2023), "Metropolitan land use: problems and ways to solve them according to the concept of sustainable development", *Naukovi innovacii ta peredovi tehnologyy. Seria "Upravlinnya ta administruvannya"*, Seria "Pravo", Seria "Ekonomika", Seria "Psihologia", Seria "Pedagogika", vol. 11 (25), pp. 404–413, available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/6285/6318> (Accessed 17 October 2024).

7. Haustova, E.V. and Trushkina, N.V. (2024), "Ensuring sustainable and rational land use: international experience and Ukrainian realities", *Bisnes-Inform*, vol. 1, pp. 218–234, available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-218_234.pdf (Accessed 17 October 2024).

8. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Trofimenko, P.I. and Pryadka, T.M. (2021), "Sustainable (balanced) land use: conceptual basis and methodology of institutionalization", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 11–22, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/24_2021/3.pdf (Accessed 17 October 2024).

9. Dudiak, N.V., (2022), "Sustainable land use as a component of the development of the agricultural sector of the national economy", *Visnik Hmelnickogo nationalnogo universitetu*, vol. 20, pp. 281–285, available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/48-2.pdf> (Accessed 17 October 2024).

10. Hreshchuk, G.I. (2022), "Normative and legal regulation of sustainable use of agricultural lands", *Visnyk ekonomichnoy nauky Ukrainy*, vol. 1 (42), pp. 26–31, available at: <http://www.venu-journal.org/download/2022/1/04-Hreshchuk.pdf> (Accessed 17 October 2024).

11. Ivashkiv, I.M. (2021), "The economic mechanism of land use in European countries in conditions of sustainable development", *Ekonomichny analiz*, vol. 31, no. 4, pp. 125–133, available at: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/2310/6565657114> (Accessed 17 October 2024).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2024 р.